

Оксана Супронюк,

ст. наук. співробітник НБУВ,
канд. філол. наук

Українці у США: енциклопедичний підсумок

Рец. на: **Енциклопедія української діаспори.** – Т. 1: Сполучені Штати Америки. Книга 1: А – К / гол. ред. Василь Маркусь; співред. Дарія Маркусь. – Нью-Йорк; Чикаго: Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 2009. – 433 с.; іл.

У квітні 2009 р. у Чикаго і Нью-Йорку відбулися презентації першої книги американського тому «Енциклопедія української діаспори» (ЕУД). Це важлива частина фундаментального проекту, що має на меті подати в науковому форматі найістотніші відомості про українців у світі. Робота над проектом розпочалася ще у квітні 1988 р. в Чикаго. Початковий план ЕУД передбачав появу шести томів: 1. Українці у США; 2. Українці в Канаді; 3. Українці в країнах Південної Америки; 4. Українці в Австралії, Азії й Африці; 5. Українці в країнах Західної Європи; 6. Українці в країнах Центральної і Східної Європи. Після здобуття Україною незалежності було вирішено додати сьомий том – «Українці в державах колишнього СРСР».

У 1995 р. вийшов четвертий том ЕУД, присвячений Австралії, Азії та Африці. У ньому було повідомлено, що інші томи виходитимуть «в міру їх редакційного завершення».

І ось це фундаментальне видання минулого року поповнилося першою книгою американського тому. В ній розміщено 1942 статті. Книгу відкриває біографічна нотатка про Стефанію Абрагамовську-Грицьку (1897–1982), громадську діячку, піонерку українського жіночого руху в США, а завершує – стаття про Антона Кущинського (1897–1992), інженера-кооператора, військового, громадського і церковного діяча, учителя і публіциста. Рецензована праця включає багатий візуальний ряд: 695 фотографій та ілюстрацій, із них 62 кольорові, розміщені на вкладці (вони стосуються архітектури та мистецтва); географічні карти, статистичні таблиці. Головними редактором та співредактором книги є Василь і Дарія Маркуси

(Чикаго). Її гасловій частині передують зауваги «Від видавничого комітету» і «Передмова» В. Маркуся.

Перша книга американського тому ЕУД – зразкове видання такого плану. Її видано у твердій оправі, поліграфічне виконання витримує порівняння з найкращими зарубіжними енциклопедичними виданнями. Вивіреність дат і обґрунтованість тверджень, кваліфіковане бібліографічне оснащення статей, ретельно дібрані ілюстрації – за всім цим стоїть подвижницька праця колективу редакції ЕУД. Дві наступні книги американського тому (літери Л – С, Т – Я) нині готуються до друку.

Останнім часом в Україні з'явилися численні довідники з різних сфер суспільного життя, галузеві, регіональні енциклопедії (серед них: Українці Берестейщини, Підляшшя й Холмщини. К., 1997, І. Винниченка; Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. К., 1990; Місто і люди. Єлисаветград – Кіровоград. 1754–2004. Ілюстрована енциклопедія. Кіровоград, 2004). Такі студії мають велике значення з огляду на цілий комплекс проблем фундаментального масштабу, без розв'язання яких неможлива комплексна і рельєфна реконструкція загальної історії України. Вони дають змогу простежити ієрархію локальних явищ та подій, повніше проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки. Кожен із таких проектів є унікальним, оскільки розкриває на регіональному документальному матеріалі важливі аспекти багатогранної української історії.

У контексті цих досліджень ЕУД є важливою складовою образу України кінця ХІХ – ХХ ст. Якщо в енциклопедіях України реконструюється здебільшого політичний зріз історії України, розк-

риваються економічні та соціальні чинники розвитку суспільства, то в ЕУД більшою мірою присутня людина з її думками, інтересами, віруваннями, суспільним і приватним життям. Портрети персонажів енциклопедії подано об'єктивно, без замовчування неоднозначних подій, вчинків. Автори статей намагаються бути вільними від політичної заангажованості, ідеологізованих оцінок явищ і постатей.

У рецензованому виданні відтворено основні віхи історії української діаспори в Америці. Воно включає біографії визначних «американських» українців, статті про міста, оселі, штати чи регіони, де селилися українці, їхнє значення з погляду збереження ідентичності (церковні громади, світські організації, історичне минуле, пов'язане з українськими громадами). Подано гасла про центральні громадські організації і товариства різного типу; із місцевих відповідних структур зафіксовано лише ті, що існують під окремою назвою і чимось відзначилися: братські, політичні, виховні, молодіжні, студентські, жіночі, комбатантські, спортивні, кооперативні, мистецькі, музичні, літературні, професійні тощо. Значну увагу приділено установам, які сприяють розвитку українства в культурному, економічному плані, релігійні, освітні, фінансові, наукові (серед них і не суто українські, які мають, проте, стосунок до українства). Висвітлено діяльність видавництва, преси, що опікуються українською проблематикою. У тематичних статтях розглянуто події і явища, які справили істотний вплив на життя діаспори.

Перша книга американського тому енциклопедії яскраво демонструє складні еміграційні шляхи до Америки, багатогранність українського життя в цій країні. Вкрай важливою є та обставина, що члени редакційної колегії, редактори і більшість авторів – західні вчені, добре обізнані з реальним інформаційним контекстом видання. Відтак вони могли вибрати найбільш адекватні, з їхнього погляду, способи висвітлення певних тем чи аспектів життя діаспори.

Як зазначено у виданні, у перебігу підготовки американського тому його укладачі стикалися з труднощами, серед яких політичні зміни на материковій Україні і в діаспорі, нові хвилі еміграції, непросто включення новоприбулих у життєдіяльність української спільноти в США, асиміляція, зміна поколінь українців у діаспорі, відхід старшого покоління гуманітаріїв, для яких проблеми діаспори були дуже близькими.

Велику цінність мають сторінки енциклопедії,

присвячені історичним передумовам еміграції (стаття «Імміграція, еміграція, міграція» М. Куропаса), її причинам, початкам іммігрантського життя української спільноти, географічному розподілу українських поселень піонерської доби. ЕУД подає матеріал до історії ранніх поселень в США, маловідомий, або й зовсім незнаний не тільки широкому загалові, але й часто самим історикам.

Дуже детально висвітлюється проблема самоідентифікації українців з початку першої хвилі еміграції, з якою пов'язана проблема визначення кількості українських емігрантів, що пізніше вплинуло на історію української громади в Америці. В. Маркус, наприклад, відносить до українців діаспори тих людей, які ще пам'ятають своє коріння. До них зараховуються також кровні українці, але які є такими, що заперечують своє етнічне походження. За переписом 2000 р., в США як українці визначилися 893 000 осіб, але відомо, що українці є й серед 6680 карпато-русинів, 253 000 східноєвропейців, 441 000 чехословаків, 1399 угорців, 8971 поляків, 798 000 словаків, 81 520 інших груп та 20 625 «американців». До українців діаспори зараховані також чужинці, «що своєю працею внесли вклад у пізнання українства і навіть у його поборолення» (с. X). До сфери функціонування діаспори належать материкові зв'язки з нею, а також «українсько-чужинецькі зв'язки з даною країною». Окремі сторони діяльності материкової України для людей діаспори висвітлено з огляду на те, що вони належать до сфери життєдіяльності діаспори.

Автори видання детально висвітлюють, зокрема, історію преси, початки шкільництва, релігійні питання, культурно-освітню роботу, діяльність книгарень і видавництв, участь українців в американських військових формуваннях, допомогу українській визвольній справі.

Досить повно в ЕУД представлені статті з бібліотекознавчої і книгознавчої тематики. Так, у статті «Бібліотеки» (Д. Штогрин) подано огляд українських книжкових колекцій, які на теренах США почали формуватися ще з кінця XIX ст. Серед них – приватні книгозбірні, науково-дослідні, академічні бібліотеки при американських інституціях. Описуючи бібліотеки при українських церковних єпархіях, наукових інститутах, академічних установах та музеях, автор характеризує найстарішу із цих книгозбірень – Колегії св. Василія у Стемфорді, засновану у 1934 р. (станом на 2005 р. її фонди становили понад 30 тисяч україністичних видань).

Належить звернути увагу на те, що вжиті у деяких статтях назви реалій є відмінними від узвичаєних у мовній практиці материкової України. Якщо читач, приміром, захоче знайти статтю про Бібліотеку Конгресу США (де, до речі, зберігається найбільша збірка книжкової україніки на теренах США), то на «своєму місці» її він не виявить. Відповідне гасло подано під назвою «Конгресова бібліотека» (Ю. Добчанський). У статті повідомлено, що україніка перебуває в різних відділах Бібліотеки Конгресу та в Юридичній бібліотеці Конгресу; з огляду на це, важко визначити її загальну кількість (як зазначає автор, вона становить приблизно 400 000 одиниць). Детально висвітлено історію надходження відповідних видань до бібліотеки, названо працівників бібліотеки, які ними опікувалися.

«Материковим» читачам часом ускладнює сприйняття матеріалу і вживання діаспорної лексики. Наприклад, у статті «Бібліотеки» зазначено, що перші публічні книгозбірні «мали доривочний характер». Лише з контексту можна зрозуміти, що йдеться про випадковий характер фондів відповідних бібліотек.

У статті «Видавництва-друкарні» (Д. Штогрин, І. Горчинська) охарактеризовано видавничу діяльність усіх хвиль еміграції переселенців з України, починаючи із заснованого о. І. Волянським, першого часопису «Америка» (Шенандоа, Пенсільванія), перший номер якого з'явився 5 серпня 1886 р. Зазначено, що протягом останнього півстоліття переважна більшість видавництв, які оприлюднили велику кількість наукових праць, оригінальних творів і перекладів світової класики, припинили свою діяльність через смерть власників, інші з проголошенням самостійності Української держави перенесли свою видавничу діяльність в Україну, оскільки багато авторів стали шукати можливості видати свої книги саме там.

Назагал рецензоване видання справляє дуже позитивне враження. Не підлягає сумніву, що дана праця є цінним надбанням української культури і історії. Вона містить значний обсяг інформації, яку годі знайти в жодному іншому довіднику. Враховуючи обсяг і складність видання, треба висловити його укладачам подяку за фахове подання ексклюзивного джерельного матеріалу, за аналіз процесів етнічного самозбереження українців у США, а фундаторам і спонсорам – за уможливлення появи цієї праці.

Водночас у деяких гаслах ЕУД трапляються фактологічні помилки, технічні недогляди (зокрема,

неточності в датах; так, у статті «Імміграція, еміграція, міграція» першу – економічну – хвилю імміграції з України до США позначено 1970–14 замість 1870–14). У статтях про Д. Гуменну, І. Керницького відсутня інформація про те, що вони були фундаторами об'єднання письменників діаспори «Слово», яке продовжувало традиції європейського мистецького українського руху (МУР) у Європі. На нашу думку, це важливий момент у їхніх біографіях, в історії культурного життя діаспори США, який належало б зафіксувати.

У нотатці «Від видавничого комітету», вміщеній у першій книзі американського тому, зазначено: «...ми вповні свідомі того, що як і в кожній енциклопедії, інформація в ньому не всюди усучаснена, подекуди вимагає доповнень і редакційних уточнень. Передбачаючи застереження, що їх породять існуючі прогалини, ми заздалегідь повідомляємо читачів, що невдовзі після появи друкованої версії цього тому, ми подамо його також і в електронному форматі на інтернеті. В інтернетному варіанті користувачі енциклопедії матимуть можливість запропонувати свої доповнення і правки». Інтернет-версія першої книги американського тому уже доступна (<http://eudusa.org>), що уможливує корекцію відповідних позицій.

Слід наголосити на тому, що остаточна підготовка першої книги американського тому ЕУД до видання провадилася вже після здобуття Україною незалежності. Ця обставина, з одного боку, спонукала авторів до внесення змін (часом дуже істотних) до багатьох статей, а з другого – уможливила активнішу участь у реалізації проекту цілої низки знаних фахівців з України (у ролі авторів, наукових консультантів), ширше використання першоджерельних матеріалів з України (включно з архівними), важкоприступних або й цілком неприступних на Заході. Зокрема, у підготовці американського тому ЕУД брали участь такі науковці з України, як В. Дудко, І. Старовойт, В. Трошинський та ін. Фінансово цю роботу забезпечувало НТШ в Америці.

Прихід першої книги американського тому ЕУД до читача – це подія в культурному житті не лише діаспори, а й України, масштабне розширення її інтелектуального видноколу. ЕУД як спеціалізований енциклопедичний довідник поглиблює наші знання про різні аспекти життя діаспори та надає її дослідженню новий стимул. Слід сподіватися, що осмислення пройденого шляху і з'ясування сучасного становища української діаспори допоможе спрогнозувати перспективи збереження та розвитку української етнічності в сучасному світі.